

ZSOLDOS ATTILA

A FELFORGATÓ KIRÁLY ESETE A HAGYOMÁNYTISZTELŐ HERCEGGEL

Igazán jóízűen csak rokonok tudják utálni egymást – e régi igazság számos bizonyítéka fellelhető az Árpádok történetében, s mivel uralkodócsaládról van szó, ha tagjai között kenyértörésre került sor, gyakran az egész ország lángba borult. Többnyire testvérek és unokatestvérek kerültek szembe egymással, ritkábban fordult elő, hogy apa és fia között alakult ki konfliktus. A kevés kivétel közé tartozik az az ellentét, mely II. András király (1205–1235) és legidősebb fia, Béla herceg – a későbbi IV. Béla király (1235–1270) – kapcsolatait mérgezte meg.

Béla 1206 őszen – talán november elején, talán valamivel korábban – született az akkor már másfél éve az Árpádok trónján ülő II. András és Gertrúd királyné elsőszülött fiaként.¹ A gyermek életének első éveit nem hagytak nyomot forrásainkban, ami minden bizonnyal azt jelenti, hogy boldogan teltek. Béla herceg még hétéves sem volt, amikor 1213 szeptemberének végén édesanyja, Gertrúd királyné gyilkosság áldozata lett, miközben férje, II. András király külföldre vezetett hadjáratot. A merénylet élénken él a magyar történeti emlékezetben, elsősorban Katona József drámájának és Erkel Ferenc operájának köszönhetően, az ezekből kibontakozó kép azonban nagyon kevésbé egyezik azzal, melyet forrásaink festenek a történetekről. Valójában igen keveset tudunk a példátlan s ezért a korabeli európai krónikások érdeklődését is felkeltő bűntényről. Az bizonyos például, hogy nem

Igazán érdekessé az teszi II. András és fia, Béla herceg konfliktusát, hogy az ellentétek középpontjában ez alkalommal nem a hasonló válságokat rendszerint kirobbantó kérdés, a királyi trón birtoklása állt...

Bánk volt a gyilkos – hanem egy Péter nevű előkelő, a dráma „Petur bán”-ja –, miként az is teljesen valószínűtlen, hogy Gertrúd afféle kerítőként kiszolgáltatta volna Bánk feleségét fivére (más változat szerint: egy udvaronca) kéjvágójának. A gyilkosság igazi indítékát homály fedi, alighanem örökre. Béla herceget minden jel szerint megkímélte a sors attól, hogy végig kelljen néznie édesanyja halálát, mely azonban így is mély nyomokat hagyott a gyermek lelkében.²

Egy évvel később II. András királlyá koronáztatta Béla herceget. Az, hogy az uralkodó még saját életében megkoronáztatja trónörökösét, nem volt példa nélküli esemény az Árpád-ház történetében, igaz, általános gyakorlatnak sem mondható.³ Az 1214. évi koronázást az teszi különössé, hogy arra az apa, II. András akarata ellenére került sor. Mivel Béla herceg az idő szerint nyolc éves gyermek volt, bizonyosra vehető, hogy nem az ő hatalmi törekvései húzódtak meg a háttérben. Indokoltan feltételezhető tehát, hogy valójában a II. András uralmával elégedetlen előkelők lehettek azok, akik a herceget előtérbe tolva próbálták meg számukra kedvező fordulatot előidézni a politikai viszonyokban. Ez a magyarázat annál is inkább elfogadhatónak ítélnélhető, mert számos más példáját ismerjük annak, hogy az effajta érdekérvényesítési technika a királyi hatalom nyomasztó hatalmi túlsúlyának évszázadaiban – a 11. századtól kezdve egészen a 13. század utolsó harmadáig – jelen volt a magyar előkelők politikai eszköztárában.

A megkoronázott Béla csak évekkel később kapott részt az ország kormányzásából: 1220-ban apja a Drávától délre fekvő Szlavónia és az Adria-parti Horvátország élére helyezte. Minden bizonnyal ekkor szerveződött külön udvartartás a herceg személye körül, mely csakhamar valóságos gyülekezőhelye lett mindazoknak, akik valamely okból szembefordultak II. András királlyal.

A II. András politikájával szembeni elégedetlenség számos forrásból táplálkozott. Apja, III. Béla (1172–1196) trónját idősebb fiára, Imrére hagyta, a fiatalabb Andrásnak beváltatlanul maradt keresztes fogadalma s a vállalkozás véghezviteléhez szükséges kincsek jutottak. András azonban vágyott a koronára, s Imre király uralkodásának néhány évét (1196–1204) ez a viszály keserítette meg. Azt követően, hogy Imre fia, a gyermek III. László (1204–1205) korai halála után, 1205 májusának végén II. András trónra lépett, a hatalomgyakorlás hagyományos intézményeit és szokásait gyökeresen átalakító intézkedések sorozatába kezdett, melyet okleveleiben „új berendezkedés”-nek nevezett.⁴ Ennek leglátványosabb elemeként addig soha nem látott bőkezűséggel adományozta el a királyi birtokokat, ami alapvetően átformálta az előkelők és a királyi hatalom viszonyát. Amíg az előkelők viszonylag szerény magánvagyonnal rendelkeztek, hatalmuk és gazdagságuk igazi forrását a királytól hosszabb-rövidebb időre elnyert tisztségek és az azokkal járó jövedelmek jelentették, most, az adományok áradása folytán, ez a helyzet megváltozott, s addig soha nem látott méretű magánbirtokok indultak növekedésnek a király régi párthívei és új kegyencei kezén. Ezzel párhuzamosan II. András egy új társadalmi csoportot segített életre, melynek tagjait királyi szervienseknek nevezte a kor. Az új társadalmi réteg elnevezése arra utalt, hogy tagjai a megyék élén álló ispánok hatalma alól mentesülve, közvetlenül az uralkodót szolgálták; erre utal elnevezésük is, hiszen a latin *serviens* szó a valakinek a szolgálatában álló személyt jelöli, azaz a királyi szerviens ‘a királynak szolgáló [személy]’ volt.

A reform lényege nem a királyi birtokok tékozló bőkezűséggel történő osztogatása volt – miként az a köztudatban él –, bár az nem kétséges, hogy II. András valóban elhalmozta birtokadományokkal mindazokat, akiket arra érdemesnek

ítélt. A rendelkezésünkre álló források nem elégségesek ahhoz, hogy pontos képet alkothassunk az adományok mennyiségi jellemzőiről, a király okleveleiben szereplő (gyakran idézett s így közismert) megjegyzések azonban – „az uralkodó számára az adományozás legjobb mértéke a mértéktelenség”⁵ – valóban azt sugallják, mintha féktelen pazarlás jellemezte volna az uralkodó birtokpolitikáját. Jelentős birtokadományokkal korábban is jutalmazták híveiket az Árpádok: ezekből származott az országba a 11–12. század folyamán külföldről beköltözött jövevény nemzetségek – a Honfpázmányok, a Gutkeledek, a Héderek és a többiek – birtokállományának alapja. II. András adományainak legfőbb újdonságát jelentette, hogy a várispánságok népeit és földjeit is igénybe vette adományai megételekor, ami – amennyire szegényes adataink alapján megítélhető – korábban nem volt szokásban. Ez mindenesetre kételyeket ébreszt azon közkeletű vélekedéssel szemben, mely szerint II. András birtokpolitikája jelentősen megrendítette volna a királyi kincstár helyzetét, mivel a várispánságok földjei és népei elsősorban maguknak a várispánságoknak a fenntartására termeltek javakat, jóllehet tagadhatatlan, hogy a király jövedelmeihez is hozzájárultak. Az e tekintetben egyetlen viszonyítási pontot kínáló III. Béla-kori jövedelemjegyzék szerint a király „az őt megillető [két]harmad rész címén hetvenkét ispánjától évi jövedelemként huszonötezer márkát élvez”,⁶ ami az ott felsorolt uralkodói bevételek 15%-át teszi ki. Ilyen arányban csökkentek volna tehát II. András jövedelmei, ha minden ispánság minden eladományozható tartozékát szétesztogatta volna, ami azonban természetesen nem történt meg, így az adományok miatt elszenvedett veszteség is jóval csekélyebb lehetett a valóságban, miközben a király új adók és vámok bevezetésével is növelte kincstára bevételeit.⁷

A közeli utókor tisztában volt még azzal, hogy II. András reformjainak a birtokpolitika valójában csak egyik, ám korántsem központi eleme. A magyarországi tatárjárás eseményeiről és azok közvetlen előzményeiről 1243–1244 táján írt, *Siralmas ének* címmel ismertté vált beszámolójában Rogerius mester „az ispánságok jogainak megnyirbálása”-ként foglalja össze II. András politikájának lényegét,⁸ s igaza is volt, mert az, ami történt, valóban nem volt más, mint az ispánságok erőforrásainak megosztása, melyre a kor sajátos politikai viszonyai kényszerítették rá II. Andrást.

Az ispáni méltóság mindenekelőtt politikai tisztség volt, melyet rendes körülmények között a király bizalmas hívei kaptak, akik aztán méltóságuk birtokában a királyi tanács ülésein tanácsaikkal segítették uralkodójukat az ország kormányzásában, majd gondoskodtak az ott hozott határozatok végrehajtásáról. Rendes körülmények között valóban így volt, ám egy uralkodóváltás rendkívüli esemény, mely mindig számos kérdést vet fel, s a legkényesebbeket éppen a méltóságviselők kiválasztását illetően. Kiváltképp így van ez, ha az uralkodóváltás olyan előzményekkel rendelkezik, mint az 1205. évi. Imre király uralkodásának csaknem egésze az öccsével, András herceggel folytatott viszályokkal telt el: III. Béla halála után András fegyverrel kényszerítette bátyját, Imrét a Dráván túli tartományok, Szlavónia és Horvátország átengedésére, néhány évvel később, egy újabb összecsapás során azonban alulmaradt, s kénytelen volt Ausztriában menedéket keresni bátyja elől, a fivérek kibékülését követő rövid nyugalmi időszakot végül egy újabb konfliktus zárta le, amelynek Imre öccse fogságra vetésével vetett véget.⁹

Mindezek után joggal várhatnánk el, hogy András azoknak juttat jelentős méltóságokat trónra lépte után, akik hercegsége éveiben híven kitartottak mellette, s legfeljebb még azon előkelőknek, akik ezt nem tették ugyan, de Imre ki-

rály mellett sem kötelezték el magukat annak idején, azokat ellenben, akik jelentősebb szerepet vállaltak bátyja kormányzatában, mellőzi. András hercegekori híveinek többsége azonban horvát előkelő volt, akik a hercegi udvartartás tagjainak megfeleltek éppen, a magyar királynak azonban már nem. Nem lett volna értelme ugyanis azokra bízni az ország kormányzatát, akiknek a Drávától északra sem rokonságuk, sem kapcsolataik nincsenek, az ottani szokásokat pedig, kiváltképp az élet szinte minden területét szabályozó szokásjogot, nem ismerik.

II. Andrásnak így be kellett látnia, hogy nem nélkülözheti bátyja, Imre egykori méltóságviselőinek kormányzati tapasztalatait, s tisztségeket kell juttatnia közülük azoknak, akik készek őt is szolgálni. Ilyenek akadtak szép számmal. Képviselőik már 1205-ben feltűnnek a korban legjelentősebbek közé számító megyéispánságok élén. 1206-ban egyikük a nádori méltóságot nyerte el, azaz a nagyobb báróságok is elérhetővé váltak Imre egykori méltóságviselői számára: a következő években udvarispánt és vajdát éppúgy találunk közöttük, mint bánt. Sőt az 1205 és 1217 közötti időszakban hivatalban volt hét nádor közül a többség, négy éppen közülük került ki. Az arány még nagyobb, ha ugyanezen időszakot illetően a méltóságban eltöltött éveket vesszük figyelembe: a 13 évből 10-ben voltak ők a nádorok.¹⁰

Mindezek után világosan előttünk áll a Rogerius által „az ispánságok jogainak megnyirbálása”-ként emlegetett politika lényege és indítéka. A korábbiakban, a 11–12. század folyamán, egy-egy ispánság valamennyi erőforrása – leszámítva természetesen a jövedelmekből a királynak járó kétharmadot – az ispán kezében összpontosult: a befolyt adók és vámok harmada, valamint a bírói tevékenységből származó jövedelmek őt gazdagították, az ispánság megyéjéből hadba vonulók – kivéve az egyházak és a kiváltságolt etnikumok harcosait – az ő csapatában indultak hadjáratba. Az új berendezkedés intézkedései ezeket az erőforrásokat megosztották: maradt belőlük az ispán kezén is, de jutott az adományokat elnyerőknek és a királyi szervienseknek, a rendszer legfőbb haszonélvezője viszont a királyi hatalom volt, mely az adományosok hűségére éppúgy számíthatott, mint a királyi szerviensek fegyveres erejére, mégpedig közvetlenül, az ispánok közbejötté nélkül. A rendszer másik előnyét a királyi hatalom számára az jelentette, hogy minimalizálta azokat a veszteségeket, amelyeket egy-egy méltóságviselő hűségének esetleges megingása okozott. Az ispán hűtlensége immár nem vonta maga után a megyéből származó valamennyi erőforrás elvesztését, a királyi szerviensek és a birtokadományban részesülők továbbra is az uralkodó oldalán álltak egy efféle kielezett helyzetben. Az erőforrások megosztása: ez volt a II. András egy 1217. évi oklevelében említett „általános osztzkodás”¹¹ s nem a királyi birtokok – az utókor által „felesleges”-nek és „haszon-talan”-nak minősített – eladományozása.

II. András törekvései széles körben kavartak viharokat. Imre egykori támogatóinak egy jelentős része eleve nem tartozott hívei közé, mások azért csatlakoztak a király ellenfeleihez, mert nem részesültek az adományokból, vagy legalábbis nem olyan mértékben, mint remélték. Ennek a sokszínű ellenzéknek állt az élére 1220–1221 táján Béla herceg, aki a középkor felfogása szerint az idő szerint már felnőtt számba ment. Félreérthetetlen jele ennek, hogy 1222. július 4-én III. Honorius pápa (1216–1227) a magyar érsekekhez és püspökökhöz intézett bullájában arra figyelmeztette a főpapokat, hogy II. András megkoronáztatta ugyan elsősülött fiát, de ezt nem azzal a szándékkal tette, hogy még életében más uralkodjék országában, ezért azokat az elvetemülteket, akik viszályt szítva

azt ötlötték ki, hogy engedelmességgel nem II. Andrásnak, hanem fiának tartoznak, egyházi fenyegetésekkel büntessék meg.¹² Számos jele van annak, hogy Béla apja ellenfeleinek azzal a csoportjával értett egyet, melynek tagjai a régi idők szinte korlátlan királyi hatalmának csorbítását vélték felfedezni a reformokban.¹³ A herceg kapcsolata viharos gyorsasággal megromlott apjával, amiben azonban személyes okok is közrejátszottak.

Az apjától örökül hagyott, sokáig halogatott szentföldi hadjáratáról 1218-ban hazatérő II. András számos ereklyét vásárolt, melyekkel országa egyházait gazdagította, trónörökösének pedig menyasszonyt hozott. A jövődöbéli Mária volt, a nikaiai császár leánya. (1204-ben a Szentföld felszabadítására indult keresztesek, Velence biztatására, Konstantinápolyt foglalták el Jeruzsálem helyett, s az így felbomlott Bizánci Birodalom területén számos új állam jött létre, melyek közül a kisázsiai Nikaia császársága tarthatta magát a legtöbb joggal a birodalom örökösének.) Béla és Mária esküvőjére 1220-ban került sor, miután az ifjú férj betöltötte tizennegyedik életévét.¹⁴ Két év múltán azonban II. András úgy találta, hogy helyesebb lenne, ha örököse új házasságot kötne, s ez alkalommal olyan hölgyet vezetne az oltár elé, „aki nagyobb hasznot hajt az országnak”, mint írta azt a házasság érvénytelenítését kérő levelében a pápának.¹⁵ II. András döntésének háttere nem világos, fia mindenesetre kezdetben kész volt engedni apja akarátának. III. Honorius pápa a magyar püspöki kart bízta meg az ügy kivizsgálásával, s a főpapok úgy találták, hogy Mária elbocsátása „az ország botrányára és a keresztény vallásgyalázatára” volna,¹⁶ s a pápa ennek megfelelően megtagadta a válás engedélyezését. A pápai döntést követően Béla herceg nyomban visszafogadta feleségét, úgy látszik, egyáltalán nem volt ellenére az események ezen fordulata. II. András azonban felbőszült fia engedetlenségén, s 1223 őszére odáig fajultak az ellentétek, hogy Béla jobbnak látta, ha feleségével együtt Ausztriába menekül apja haragja elől, ahonnan csak a következő év tavaszán tért vissza, miután III. Honorius pápa közbenjárása békét teremtett apa és fia között.¹⁷

Az ellentétek azonban megmaradtak, sőt csakhamar tovább mélyültek. II. András reformjainak híre a pápai udvarba is eljutottak, s III. Honorius felszólította a királyt adománypolitikája felülvizsgálatára.¹⁸ András – talán nem is teljesen alaptalanul – Béla herceget okolta a törtétekért, mindenesetre feltűnő, hogy kisvártatva megfosztotta trónörökösét a gazdag déli tartományoktól, és Erdélybe helyezte át, ami valóságos száműzetéssel ért fel, Szlavóniát és Horvátországot pedig másodszülött fiának, Kálmánnak adta át. Béla ezt követően sem adta fel korábbi terveit, s 1228-ban, maga mögött tudva az új pápa, IX. Gergely (1227–1241) támogatását, kikényszerítette apjától, hogy az egész országra kiterjedő felhatalmazást kapjon a korábbi királyi birtokadományok felülvizsgálatára. Az akció éveken át folyt, ám különösebb eredmény nélkül, mivel II. András mindent megtett annak kudarca érdekében, esetenként oly módon, hogy amit fia elvett, ő azonmód visszaadta a kárvallotnak.¹⁹

Az ellentétek megmaradtak tehát, de drámai eseményekre már nem vezettek II. András uralkodásának utolsó éveiben. Nyílt titok volt, hogy a trónörökös teljes mértékben ellenzi apja politikáját, ám a távoli Erdélyben figyelmét javarészt a Kárpátoktól délre és keletre élő kunok keresztény hitre térítésének kérdése köti le,²⁰ miközben a belpolitikai kérdéseket megterhelő nézeteltérések ellenére a külpolitika terén apa és fia fenntartották az együttműködést. Béla az 1230-as évek elején a szomszédos orosz fejedelemség, Halics megszerzése érdekében ví-

vott, többnyire eredménytelen háborúkból éppúgy kivette a részét, mint a II. Fri-gyes osztrák herceg (1230–1246) ellenében vívott sikeres harcokból.²¹

Igazán érdekessé az teszi II. András és fia, Béla herceg konfliktusát, hogy az ellentétek középpontjában ez alkalommal nem a hasonló válságokat rendszerint kirobbantó kérdés, a királyi trón birtoklása állt, hanem a hatalomgyakorlás hagyományos rendjét megváltoztató reformok ügye, ha úgy tetszik, egy elvi kérdés tehát, miközben a háttérben felsejlő személyes indítékoknak – a Béla herceg házasságával kapcsolatos bonyodalmaknak – legfeljebb mellékszerep jutott. András haláláig kitartott az „új berendezkedés” politikája mellett, ami alighanem annak tulajdonítható, hogy igazolva látta annak helyes voltát. Az ispánságokon alapuló korábbi, archaikus rendszer működőképessége azon a feltételezésen nyugodott, hogy az ispánokat feltétlen hűség köti az uralkodóhoz. Ha ez megingott, az katasztrofális következményekkel járhatott, márpedig, mint láthattuk, András nagy számban juttatott jelentős méltóságokat olyan előkelőknek, akik korábban bátyját, Imre királyt szolgálták. A meghódolt előkelők az új király tisztségek adományozásában megmutatkozó kegyét elnyerték, bizalmát azonban nem, ahhoz hosszú évek hűséges szolgálatán át vezetett az út. Andrásnak azonban nem állt rendelkezésére idő, hogy ezt kivárja – az országot azon nyomban kormányoznia kellett –, így meghozta az ispáni hatalom mérséklésére hivatott „új intézkedés”-eit, amelyeket Rogerius az „ispánságok jogainak megnyirbálása”-ként emlegetett. Azt, hogy nem voltak teljesen alaptalanok II. András fenntartásai azon báróival szemben, akik már Imre királyt is szolgálták, uralkodásának eseményei bizonyítják. Igaz ugyan, hogy egy-egy báró hűségét vagy hűtlenségét számos, gyakran ma már felderíthetetlen körülmény befolyásolhatta, s az is igaz, hogy a már Imre uralkodása idején is jelentős tisztségeket betöltő, majd II. András kormányzatában is fontos szerephez jutó bárók közül többekből is a király hatalmának oszlopa lett, mégis tény, hogy mindazon esetekben, amikor név szerint ismerjük a II. Andrással szemben változatos eszközökkel fellépő előkelőket, azok rendre Imre egykori bárói közül kerülnek ki. Ez a tapasztalat tette II. Andrást a hagyományos rendet felforgató, merész újtóvá. Béla herceg viszont, minden jel szerint, tántoríthatatlanul hitt abban, hogy csupán elszántság és akarat kérdése a 11–12. század szinte korlátlan uralkodói hatalmának visszaállítása, amihez az út apja adományainak érvénytelenítésén keresztül vezet, az viszont, hogy tekintettel kellene lennie alattvalói érdekeire és szerzett jogaira, szemlátomást meg sem fordult a fejében. Az álláspontok merevsége az ellentétet feloldhatatlanná tette. Más kérdés, hogy ez alkalommal nem vezetett fegyveres összeütközésre a viszály, talán éppen azért, mert elvek ütköztek egymással, s nem maguk a személyek, még ha az elveket személyek is képviselték a dolog természetéből fakadóan. András bizonyos lehetett abban, hogy legidősebb fiától mint trónkövetelőtől nem kell tartania, Béla pedig joggal számíthatott arra, hogy eljön majd az ő ideje, amikor immár királyként úgy gyakorolja hatalmát, ahogy a legjobbnak látja. Egyikük sem tévedett, megengedhették tehát maguknak az önmérséklet luxusát.

■ JEGYZETEK

1. Wertner Mór: *Az Árpádok családi története*. (Történeti nép- és földrajzi könyvtár 51.) Nagybecskerek, 1892. 456–457.

2. A merénylet történetének legalaposabb feldolgozását lásd Körömdi Tamás: *A Gertrúd elleni merénylet körülményei*. In: *Egy történelmi gyilkosság margójára*. Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013. Szerk. Majorossy Judit. (Ferenczy Múzeum kiadványai, A. sorozat: Monográfiák 2.) Szentendre, 2014. 95–124.

3. Zsoldos Attila: *Hercegek és hercegnők az Árpád-kori Magyarországon*. In: *Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon*. Szerk. Zsoldos Attila. (Közlemények Székesfehérvár történetéből) Székesfehérvár, 2016. 9–11.
4. Lásd pl. 1217: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. I–III. Collegit et edidit Ferdinandus Knauz, Ludovicus Crescens Dedek. Strigoniæ, 1874–1924. IV. Ad edendum præparaverunt Gabriel Dreska, Geysa Érszegi, Andreas Hegedűs, Tiburcius Neumann, Cornelius Szovák, Stephanus Tringli. Strigoniæ–Budapestini, 1999. I. 216–217, keltére lásd *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. I/1–II/4. Szerk. Szentpétery Imre. Borsá Iván. Bp., 1923–1987. (a továbbiakban: RA) 317. sz.
5. Lásd pl. 1208: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciæ*. I–II. Ed. Richard Marsina. Bratislavæ, 1971–1987. I. 113.
6. *III Béla magyar király emlékezete*. Szerk. Forster Gyula. Bp., 1900. 140, az idézett magyar szöveget lásd *III. Béla emlékezete*. A szöveganyagot válogatta, fordította és a jegyzeteket írta Kristó Gyula és Makk Ferenc. A képanyagot Marosi Ernő válogatta. (Bibliotheca Historica) Bp., 1981. 82.
7. A királyi bevételekre vonatkozóan lásd Weisz Boglárka: *II. András jövedelmei: régi és új elemek*. In: *II. András és Székesfehérvár*. Szerk. Kerny Terézia, Smohay András. (A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai 7.) Székesfehérvár, 2012. 49–80.
8. Rogerii *Carmen Miserabile*, c. 10. (ed. Ladislaus Juhász). In *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianæ gestarum*. I–II. Edendo operi præfuit Emericus Szentpétery. Az Utószót és a Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette Szovák Kornél és Veszprémy László. Bp., 1999.² (a továbbiakban: SRH) II. 558; az idézett magyar szöveg Horváth János fordítása, lásd *Tatárjárás*. Szerk. Nagy Balázs. (Nemzet és emlékezet). Bp., 2003. 133.
9. Az eseménytörténet klasszikus összefoglalását lásd Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*. I–II. Bp., 1899.² (reprint: Bp., 1984.) II. 12–36.
10. Az adatokat lásd Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. (História Könyvtár – Kronológiák, adattárak 11.) Bp., 2011. passim.
11. 1217: RA I/1. 105.
12. 1222: *Vetera monumenta historica Hungariæ sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner*. I–II. Romæ, 1859–1860. (a továbbiakban: VMHH) I. 35.
13. Minderre bővebben lásd Zsoldos Attila: *II. András Aranybullája*. Történelmi Szemle 53. (2011) 1–38.
14. Wertner M.: *Az Árpádok családi története* i. m. 460.
15. 1222: VMHH I. 33.
16. 1222: VMHH I. 42.
17. Pauler Gy.: *A magyar nemzet története* i. m. II 87–88.
18. Bónis György: *Decretalis Intellecto*. (III. Honorius pápa a koronájának elidegeníthetlenségéről). Történelmi Szemle 17. (1974) 24–31.
19. Rákosi István: *IV. Béla birtokrestaurációs politikája*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica XLVII. Szerk. Szántó Imre. Szeged, 1974. 9–11.
20. Kovács Szilvia: *A kunok története a mongol hódításig*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 29.) Bp., 2014. 243–254.
21. Senga Toru: *Béla királyfi bolgár, halicsi és osztrák hadjárataihoz*. Századok 122. (1988) 36–51, Font Márta: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 21.) Szeged, 2005. 220–222.

